Értékorientált jövőépítés

MIKLÓS ZOLTÁN-ISTVÁN

Lokális kulturális tér

A kulturális intézmény jövőképe szoros összefüggésben áll a jelenben kifejtett tevékenységével, illetve a helyi közösségbe való beágyazottságával. A megállapítás törvényszerűen érvényes a székelyföldi városok intézményeire is, hiszen a lokális adminisztratív és politikai elit képviselői – mint fenntartók – hatásmaximalizálásra törekszenek. A fenntartó és az intézményi menedzsment célkitűzésének szerencsés találkozásáról beszélhetünk, hiszen mindkét oldalról a hatékonyabb működés jelölhető meg prioritásként. A valós helyzet ennél azonban sokkal árnyaltabb. Főként a gazdasági és szociális tényezők kerülve előtérbe, a kultúrát kevés esetben azonosítják húzóágazatként, s ebből kifolyólag a kulturális intézmények finanszírozása rendkívül széles skálán mérhető. Egy múzeum (is) úgy tudja megalapozni a működéséhez szükséges költségvetési többletet, hogy minél több szimbolikus tőkét termel a helyi közösségben. Szerencsés esetben ezt a tőkét a fenntartó magáénak tekinti, azonosul vele, a múzeum pedig konkrét finanszírozásra konvertálhatja.

Székelyföldi viszonylatban Székelyudvarhelyt egy ideális kisközösségnek tekinthetjük, amely eléggé kompakt ahhoz, hogy érezze a saját szükségleteit, a közvetlen beáramló információk mentén reagálni tudjon az egyének igényeire, s prioritásként kezelje a helyi identitás termelődésének folyamatát. A bölcs döntések bekövetkeztéig azonban sokszor kitartóan várni kell.

Udvarhelyszék tárgyi és szellemi hagyatékát gyűjtő, feldolgozó és közszemlére bocsátó intézményként jellemezhető a Haáz Rezső Múzeum, és a lakosok azonosságtudatát kedvező módon befolyásolhatja. Ezt az adottságát az intézmény hosszú éveken keresztül nem használta ki kellőképpen. A több mint fél évszázadon keresztül székhelyül szolgáló ingatlan korlá-

tokat szabott a tevékenységnek. Infrastrukturális és humán erőforrások tekintetében is hiányosságok mutatkoztak. Az intézményi létet veszélyeztető gondok egész sor olyan pótcselekvésre kényszerítették a személyzetet, amelyek a hivatásszerű szakmai munkavégzés mellett időt és energiát vontak el. A múzeum székhelyeül pillanatnyilag még olyan ingatlan szolgált, amelyet a 20. század közepén államosítottak, de a rendszerváltást követően – több mint egy évtizedes pereskedés után – visszaszolgáltatták a jogos örökösöknek. Hasonló körülmények közepette többnyire egy megtúrt státuszszal, mintsem derűs perspektívával rendelkező múzeumról beszélhetünk.

A helyi adminisztratív közegben felismerhető volt a kultúra iránti érzékenység, de nem feltétlenül a múzeum problémájának megoldása jelentette a prioritást. A múzeumi székhely elvesztésének veszélye lappangó fenyegetésként volt jelen a hétköznapiakban. Hasonló körülmények közepette szükségesnek mutatkozott olyan cselekvési terv érvényesítése, amely által hangsúlyosan a nyilvánosságba helyezhető az intézmény, nyomatékosítva legitim helyét a város kulturális életében, megalapozva a szolgáltatásai iránti igényt. Világossá vált a paradigmaváltás kényszere, illetve a felismerés, hogy ennek elfogadása vezethet a szolgáltatások szélesebb skálán mérhető biztosításához. Kitűzött célként a múzeum társadalmi szerepének erősítése, a közösség irányába történő megjelenés és a szolgáltatások maximalizálása, illetve kulturális-nevelő hatásának szükségessége fogalmazódott meg. Fő szemponttá vált a térség kulturális intézményei körében a múzeum pozíciójának erősítése, éppen ezért a regionális és lokális látogatóközönség kiemelt célcsoportként került megjelölésre.

Székeludvarhelyen számos más olyan kulturális-tudományos tevékenységet folytató intézmény létezik, amelyek szolgáltatásai részben hasonlóak, részben pedig kiegészítik a múzeum tevékenységét. A város kőszínházaként működő *Tomcsa Sándor Színház* közösségi támogatással bíró intézmény, kínálata függvényében állandó potenciállal rendelkezik a közönsége növelésére. Az *Udvarhely Néptáncműhely* több évig a mozgásház műfajával kísérletezett, mígnem a közelmúltban visszatért az identitását biztosító néptáncokhoz. Bővülő törzsközönséget biztosít ez utóbbi irányultságuk. A *Székelgyőldi Filharmónia* egy színpoltot képez a kisváros kulturális palettáján, a komolyzenei műfajt kedvelő réteggözönséget szólítja meg. A *Művelődési Ház* által kínált programok (képzőművészeti kiállítások, könyvbemutatók, kabaré-előadások, tudományos rendezvények) széles értékskálán mérhetőek, ezáltal mindig az aktuális program függvényében változik a közönség. A *Városi Könyvtár* részben a specifikus kínálatát (olvasmányok biztosítása) igénybe vevő közönséget, részben pedig az idő-

szakosan megszervezett kiállításait látogatókat szolgálja ki. Az előzőektől eltérően nem városi, hanem megyei önkormányzati fenntartású *Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont* tudományos kutatásokat és ezek publikálását végző intézményi küldetését megváltoztatták, olyan formán, hogy a hagyományápolás-jelleg került előtérbe. Tevékenységüknek vidéki közösségeket érintő programokra történő kielezése miatt beszűkült az egykori városi közönségük.

A felsorolt intézmények mellett a városban tucatnyi olyan civil szervezet működik, amelyek alaptevékenysége a kulturális szolgáltatások mezsgyéjén mérhető. Hasonló körülmények közepette tovább bővíthető a kulturális célú együttműködések mezője. A múzeumnak egy időben kell együttműködni és versengeni egyazon lokális térben jelen levő intézményekkel. Napjaink kultúrafogyasztói szemszögéből már nem érvényesül a klasszikus múzeumi küldetés, az intézménynek fel kell zárkóznia ahhoz az elváráshoz, hogy a múzeum egy kulturált szórakozóhely, nem pedig „szent tárgyak temploma”. Az utóbbi években folytatott következetes tevékenység megtérülni látszik. Intézményünk kulturális szolgáltatásainak ismerete és ezek „fogyasztása” reális növekedést mutat. A tapasztalat azt igazolja, hogy a minőségi szolgáltatások nyújtására való törekvés visszatérő közönséget biztosít. Még akkor is, ha az intézménynek nincs potenciálja igazi „múzeumi boom”-jellegű projektek megvalósítására.

Történelmi háttér

A Haáz Rezső Múzeum az egykori Udvarhelyszék néprajzi, helytörténeti, képzőművészeti és természettudományi múzeuma. A jelenlegi közigazgatási beosztás szerint gyűjtőterülete Hargita megye nyugati részeire korlátozódik. A gyűjtemény történetét a 18. század második felétől követhetjük nyomon, így egyike Erdély legrégebbi hasonló, muzeális jellegű gyűjteményeinek. A református kollégium hagyatékában fennmaradt – Zilahy Sebes János rektor által 1797-ben megkezdett és Szigethy Gyula Mihály által folytatott – protokollumban (*Rectorale Protocollum Bibliothecae Gymnasii Reform. Sz. Udvarhelyiensi inserviens connotandis*) összeírt szemléltetőeszközök, tárgyak (régiség- és ásványtár, numizmatikai és természettudományi gyűjtemény, könyvtár stb.) közül néhányának a birtoklása által beszélhetünk az 1797-es első protokollumban rögzített kis régiségtár és a mostani múzeumi gyűjtemény közötti folytonosságról.

Egy közgyűjtemény létesítésének szükségessége a vármegye előjárói

részeről a 19. század második felében fogalmazódott meg. Többszöri próbálkozás ellenére 1894-ben még mindig csak „alakuló” múzeumról írtak, majd a hosszas előkészület után, 1902. szeptember 10-én tartották meg az *Udvarhelyvármegyei múzeum-egyesület* alakuló közgyűlését.¹ A szervezett munka eredményeképpen egyre több tárgy került az egyesület birtokába. Az összegyűjtött anyagot a vármegyeháza díszterme melletti helyiségben tárolták. A kecségetően induló múzeumi tevékenységben azonban hamarosan megtorpanás következett. A tagok közül sokan nem helyeselték az elhatározást, hogy a 1499 darabból álló gyűjteményt az egyesület 1908-ban átadja a Székely Nemzeti Múzeumnak. A múzeumalapítási kísérlet a közöny, az értékek megbecsülésének hiánya, illetve a helyi közigazgatás értetlensége miatt kudarcba fulladt.

Az udvarhelyi múzeum történetében jelentős szerephez jutott a felvidéki Szepességből 1906-ban a városba érkező Haáz Ferenc Rezső. A tehetséges fiatalember, a budapesti Képzőművészeti Főiskolán befejezve tanulmányait, megpályázta a székelyudvarhelyi református kollégiumban a rajztanári állást. A fiatal tanár jól érezte magát a kollégiumban, ezért a következő évekre is itt maradt, véglegesen 1909-ben telepedett le a városban. Pedagógusi pályájával szorosan összefonódott a néprajzi múzeum fejlesztése. Mint internátusi felügyelő, majd mint internátusi elnök, aki ilyen minőségben bentlakó, majd a családjával is az internátusban lakó tanár, állandó kapcsolatban volt a vidéki diákok szüleivel, akik Udvarhelyszék tárgyi és szellemi hagyatékának közvetlen forrásaként azonosíthatók. A gyűjtőmunka a diákok segítségével folyt, helyismeretük és buzgalmuk sok tárgy begyűjtését biztosította.²

Az alakuló múzeum számára kedvező körülmény volt a kollégium új épületének az átadása, a régi iskolaépületben terem és bútort is került kiállítás számára, így 1913 után már látogatókat is fogadhatott. Az ütemesen fejlődő kollégiumi gyűjtemény az első világháború alatt – mivel Haáz Rezsőt mint tartalékos tüzértisztet mozgósították – gazdátlanul maradt, s különösen a szöttes-, varrottaskollekciója fogyatkozott meg. A békés időszak bekövetkeztével a gyarapítás folytatódott. 1928-ban újabb helyiségekkel bővítették a kiállítást, ahol a falusi templom és temető népművészeti értékű tárgyai mellett fegyvergyűjtemény és a református iskola múltjából megmaradt különböző tárgyak kerültek elhelyezésre. A néprajzi gyűjtemény kiegészítve a kollégium érem- és régiséggyűjteményével, régi képeivel, 1949-ben állami tulajdonba került. A Rajoni Múzeumi státuszt nyert intézmény első igazgatója az immár nyugdíjba vonult Haáz Rezső lett 1952-ig.

1 Miklósi-Sikes 2002. 108.

2 Zepeczaner 1994. 5–14.

Saját székházat 1953-ban kapott a múzeum, a Kossuth Lajos utca 29. szám alatt található ingatlan földszintjére költözött. Innen 1959-ben a frissen elkészült Művelődési Ház alagsorába helyezték át, de a lehetetlen körülmények miatt, 1968-ban a gyűjteményt visszaköltöztették a korábbi székházba, ezúttal megkapva a rendelkezésre álló teljes épületet. Egy évtized múlva, 1978-ban az állandó Képtár épületével bővült. Ugyancsak a 1970-es években, hosszú előkészítő munka után, létrejöttek a múzeumhoz tartozó emlékszobák. 1972 júliusában nyílt meg a Tompa László-emlékszoba, 1972 szeptemberében Tamási Áron farkaslaki emlékháza, 1973 júniusában Tomcsa Sándor író, humorista emlékszobája, amelyet később – az örökösöknek az ingatlanhoz kötődő igénye miatt – a múzeum kénytelen volt felszámolni. Bányai János geológus, borvízkutató hagyatékát összesítve, 1974-ben újabb emlékszoba nyílt meg a múzeum központi székházában.

Jelentős gyarapodásra a múlt század utolsó évtizedéig kellett várni. 1990-ben újra egyesült a város muzeális jellegű, 76 000 kötetes *Tudományos Könyvtárával*, amelyből egykor a múzeum maga is kinőtt. Az intézmény új fejlődési lehetőséget kapott 1994-ben, amikor ugyanis kivált a Hargita megyei múzeumhálózathoz, visszakérült a város fenntartásába, jogi személyiségű önálló intézmény lett. Ugyanabban az évben, Zepeczaner Jenő múzeumigazgató javaslatára, méltó emléket állítva az alapítójának, felvette Haáz Rezső nevét.

Külső egységek

A történelmi ismertetőből kitűnik, hogy nem tematikus gyűjteményről, hanem vegyes jellegű műtárgyállománnyal rendelkező múzeumról beszélhetünk. A néprajzi, régészeti, történelmi, természettudományi és képzőművészeti gyűjteményeket kiegészíti még a régikönyvállomány, amely utóbbi – bár jogilag nem független, de – fizikailag külön könyvtárként működik. Struktúráját elemezve, az udvarhelyi múzeum jellemző sajátosságaként említhető, hogy több külső egység fölött gyakorolja az ügykezelői státuszt. Egyfajta szakmai katalizátorként működik, ahova kulturális szolgáltatást nyújtó további kisebb gyűjtemények csatlakoznak. Némelyikük esetében jogi értelemben is függőségi viszonyról beszélhetünk, de ugyanakkor az évek során kiépültek olyan formalizált kapcsolatok, amelyeket szakmai elkötelezettségből fakadó felelősségvállalás motivált.

A székelyudvarhelyi értelmiségi elit már az 1970-es években eredményes munkát fejtett ki, s intézményes keretek között igyekezett működtetni a

létrehozott emlékhelyeket. A hasonló törekvések bár eltérő sikerűek voltak, de összességükben eredményesnek minősíthetők. Egyfajta hagyományként is számontartható volt az intézmény részéről az e típusú felelősségvállalás. Az Udvarhelyszék területén található jelentősebb falusi gyűjteményekkel a múzeumnak szoros szakmai kapcsolata alakult ki.

A másfél évszázados, háromosztatú, boronafalas székely portán, a neves székely író egykori szülőházában 1972-ben rendezték be a *Tamási Áron-emlékházat*, amely 1994-ben került az udvarhelyi múzeum szakmai irányítása alá,³ majd 2006-ban (Birck Edit vezetésével) az irodalmi életútra reflektáló kibővített tárlat formájában újult meg. A szomszédos Székelyszentlélek falu egyik ékessége a *Nyikó menti tájház*, amely 1977-ben nyílt meg hivatalosan. A Balázi Dénés nyugalmazott pedagógus lelkes munkássága nyomán megalapított, igen gazdag néprajzi gyűjtemény a 19. század közepi, zsindelellyel fedett, háromosztatú házban került elhelyezésre.⁴ Zepeczaner Jenő nyugalmazott múzeumigazgató törekvése révén 2006-ban Székelylengyelfalván *Orbán Balázs-emlékszoba* nyílt. Az egykori családi birtokon található Orbán-kúriában egyetlen helyiségre korlátozódó pannós, informáló jellegű kiállítás állít emléket a Székelyföld „leírójának”. Bár a kezdeményezés, a kivitelezés és a kiállított anyag a székelyudvarhelyi múzeumhoz kötődik, a látogathatóságot mindvégig a tanintézmény pedagógusai biztosították.

Annak szellemiségében, hogy egy múzeumnak nemcsak a gyűjteményében őrzött ingóságokról kell gondoskodnia, hanem a közvetlen környezetében található épített örökségért is felelősséget kell éreznie, fokozatosan bővül az intézménynek a város területén található történelmi objektumok fölötti adminisztrációs hatásköre.

A *Tompa László-emlékszoba* az udvarhelyszéki születésű költő, szerkesztő és műfordító tevékenysége által ismertté vált irodalmi személyiségnek állít emléket. Az 1972-ben létesített kiállítás (a Tompa László utca 10. szám alatt) egyetlen szobára korlátozódott. Jogi viták miatt az utóbbi évtizedben a berendezett helyiség felére zsugorodott. A 2010-ben (Vécsi Nagy Zoltán irányítása által) újrarendezett emlékszoba ötvözi az enteriőr és a pannós, informáló-kiállító jelleget. Tompa László könyvtára mellett fellelhetők továbbá személyes tárgyai és levelezései, akárcsak jeles képzőművészek által – a költőről – készített festmények, grafikák és szobrok.⁵

Szejkefürdőn Orbán Balázs sírját tizenöt székely kapun áthaladva közelítheti meg a látogató. A régi kapuk áttelepítésének folyamata 1973-ban kezdődött el, s kisebb-nagyobb szünetekkel 2009-ig húzódott ki. A kez-

3 Miklósi-Sikes 2002. 88–89. 4 Uo. 105–106. 5 Miklósi-Sikes 2002. 116.

deményezés Kovács Mihály egykori tanfelügyelő nevéhez köthető, de a munkában oroszánrészt vállalt Vofkori György pedagógus is. A múzeumban megőrzött 1888-as évszámmal datált, Orbán Balázs által a szejkefürdői birtoka elé állított kapu kihelyezésével kezdetét vette a „szabadtéri kapu-múzeum” létrehozása. Szabadon látogatható kiállításaként működik, a gondnokságot mindvégig a Haáz Rezső Múzeum biztosította.⁶

Az egykori fürdőtelep kulturális kínálatát az udvarhelyi múzeum 2008-ban újabb objektummal gazdagította. A *Borvízmúzeum* megalapítását Zepeczaner Jenő intézményvezető hosszú éveken át szorgalmazta, míg nem az erre a célra megépített ingatlanban megnyitotta kapuit Székelyföld ásványvíz- és fürdőkultúráját bemutató új múzeumi külső egység.⁷ Kínálatából nem hiányozhatnak a jellegzetes szejkefürdői agyagkorsók s az ezeket szállító bivalyos szekerek. A birtok egykori tulajdonosának, Orbán Balásznak is emléket állít a tárlat, illetve a régió neves geológusának, Bányai Jánosnak a múzeumban őrzött hagyatékából is ízelítőt nyújt.

A közösségi értékek iránti felelősségvállalás továbbra is a múzeumi célkitűzések között szerepel. Az intézmény társadalmi beágyazódása akkor valósulhat meg sikerrel, ha tevékenységet fejt ki a lokális közösség reprezentatív értékeinek tudatosítása és megőrzése érdekében. Egy közösségi igényt elégített ki 2012-ben a Haáz Rezső Múzeum azon vállalása, hogy a város déli kijáratánál található *Jézus-kápolna* múzeumi nyitászrend szerinti látogatását biztosította. A múzeumi szolgáltatások szerencsés egybefonódásáról beszélhetünk, hiszen első fázisban megtörtént az objektum tudományos régészeti kutatása, majd az új eredmények helyszínen történő bemutatására került sor.⁸ A tulajdonos, a Szent Miklós Római Katolikus Plébánia erőfeszítéseket tesz a kápolna restaurálását lehetővé tevő külső források bevonására. Reményeink szerint a közeljövőben a pályázó sikerrel jár, és a kimagasló eszmei értéket képviselő objektum restaurálását követően a Haáz Rezső Múzeum a Jézus-kápolnánál továbbra is a látogatók szolgálatában áll.

Székelyudvarhely legrégebbi világi jellegű műemléke a város központi részén elhelyezkedő *Székelýtámadt vár*. Védett státusza ellenére az évek során a várfalak állapota folyamatosan romlott. A múzeum érdeklődése a vár, illetve várudvaron található ingatlan (jelenleg Eötvös József Szakközépiskola székhelye) iránt nem új keletű. A közgyűjteménynek, a jelzett helyszínen történő elhelyezésének gondolata már az 1970-es években megfogalmazódott. Egy hasonló adminisztratív döntéshez szükséges politikai konszenzus

6 Kovács 2012. 7 Katona 2012. 78–79. 8 Sófalvi 2012.

hiányában erre a lépésre mindmáig nem került sor. A múzeum munkaközössége azonban szakmai hozzáértése, illetve lobbitevékenysége által a várfa lak restaurálását szolgálja. Első mozzanatként 2009-ben, majd 2013-tól éves rendszerességgel régészeti feltárásokat bonyolított le annak céljából, hogy a majdani felújítás minél hitelesebb adatok ismeretében történjen meg. A vár építéstörténeti és használati adatai eddig nem ismert részletekkel gazdagodtak. Ugyancsak a várásatás hozta felszínre – egy téglatöredék formájában – az első székelyudvarhelyi rovás emléket.⁹ Hozzájárulva a várhoz kapcsolódó rendszeres kulturális programok szervezéséhez, az intézmény egyre nagyobb kötődést mutatott a történelmi műemlék iránt. 2014-ben önkormányzati határozat révén a Haáz Rezső Múzeum elnyerte a Székelytámadt vár falainak adminisztrációs jogát. A veszélyeztetett falszakaszokon megkezdődtek a restaurálási munkálatok, s ezekkel párhuzamosan a pályázati források lehívása céljából zajlik a munka. A hosszú távú stratégiai cél: minőségi szolgáltatásokat nyújtó kulturális központ létrehozása ezen a helyszínen, amely integrálná a város közgyűjteményét is.

Önkormányzati határozat során megszerzett, a múzeum külső egységeként számon tartható legutóbbi ingatlan a *Nyíró-villa* néven ismert épület. A szándék, miszerint az 1920-as években Nyíró József író által építtetett és 1936–1941 között lakott hajlékban irodalmi emlékhely alakuljon, nem új keletű. Ezt bizonyítja a múzeum vezetősége által 2005-ben kihelyezett bronz emléklakett is.¹⁰ Egy évtizeddel később nyerte el a múzeum a villa adminisztrációs jogát, s első lépésként megrendelte a restauráláshoz szükséges tervdokumentációt. A szükséges anyagi erőforrások megszerzését követően megfogalmazott célunk – a restaurálási munkálatok által – egy aktív közösségi tér kialakítása. Az emlékhely alkalmat biztosíthat a villa egykori lakójával kortárs emblemikus udvarhelyszéki irodalmárok életpályáját is megismerni.

Gazdag intézményi múltja ellenére számos olyan negatív tényező jegyezhető a Haáz Rezső Múzeum működésében, amelyek csak határozott és szakszerű intézkedések révén küszöbölhetők ki. Az egyes ágazatokban mutatkozó szakemberhiány, akárcsak a gazdasági erőforrások elégtelen volta megakadályozzák a „szárnyalást”. Mindenekelőtt a súlyos ingatlanproblémák szabtak gátat az intézmény fejlődésének. A múzeum székelyeként szolgáló, egykoron államosított ingatlan természetben történő visszaszolgáltatása a székhely elvesztését jelentette. Ezen probléma további részterületeket érzékenyen érintett, illetve teljesen kritikussá és kiszámít-

9 Ráduly 2015. 18–20 10 Zepeczaner 2005. 18.

hatatlanná tette a fejlesztéseket. Hasonló körülmények közepette célként a lét biztosítása fogalmazódott meg. Hiszen nem beszélhettünk továbblépésről mindaddig, amíg kérdéses a gyűjtemények biztonsága.

Egy ideje azonban a jövőkép derűsebbé vált. Reális közelségbe került annak lehetősége, hogy az udvarhelyi múzeum is léptéket váltson. 2012-ben az önkormányzat megvásárolta a Haberstumpf-villát, s tette mindezt azzal a céllal, hogy a Haáz Rezső Múzeum méltó székhelyet tudhasson magáénak. A tervezés, a források előteremtése és a restaurálási folyamat előkészítése további éveket igényelt, mígnem 2015 őszén elkezdődtek a restaurálási munkálatok, annak érdekében, hogy belátható időn belül megnyithassa kapuit Székelyudvarhely új múzeuma.

Szakmai tevékenység

A múzeum nem rendelkezik minden egyes területet lefedő szakmunkaerővel. A keretben szereplő állások száma nem teszi lehetővé a jelenkori múzeumi igényeknek megfelelő normatív működést. Alapvető ágazatokra is jellemző a hiány, hiszen a néprajzi, valamint a természetrajzi szegmens a humán erőforrás hiányában háttérbe szorul, nem beszélhetünk egységes fejlődésről. A múzeum zavartalan működése érdekében rendszeres gyakorlat a külső munkaerő bevonása, a magán-, illetve civil szférával kialakított együttműködések projektszerű lebonyolítása. A professzionizmus megléte vagy éppen hiánya látványosan kiütkezik az intézmény tevékenységének mérlegelésekor. Ilyen tekintetben beszélhetünk húzóágazatokról és stagnáló részlegekről is, amelyek fejlesztése elengedhetetlen a jövőre nézve.

A múzeumi dolgozók által végzett szakmai tevékenység alapvetően két síkon bontakozik ki: egyrészt a kiállítások rendezése révén igyekszünk betölteni a közszolgálati hivatást, másfelől pedig az intézmény a muzeológusok kutatásait ösztönzi, s megteremti az ehhez szükséges feltételeket. A 2015-ös évben rendezett kiállítások közül kétségtávan az *ANNA – Asszonyors a XX. században* című időszakos néprajzi tárlat képezi az év legkiemelkedőbb megvalósítását. A szóban forgó kiállítás újszerűsége – amely főként a tárgyakhoz való viszonyban mutat úttörő megközelítési módot – magára vonta a múzeumi szakma figyelmét is. Intézményünk életében ez az első olyan tárlat, mely révén a szakmai megítélés középpontjába kerültük.¹¹ A kiállítás jellegzetességét még az adja, hogy összefogás révén jött létre az elméleti, tudo-

¹¹ Bokor 2015, Vajda 2015.

mányos keret: a székelyföldi múzeumokban és kulturális intézményekben dolgozó fiatal néprajzkutatók közös munkájáról beszélhetünk. A muzeológusok megfogalmazott célja volt egy olyan innovatív kiállítás létrehozása, amely a narratíva linearitásán túl – szakítva a szokványos néprajzi kiállítások gyakorlatával – a látogatót is bevonja a tárlat történetének alakításába, azaz döntéshelyzetbe hozza a szemlélőt.

Anna mesterségesen megkonstruált életútja a 20. század hagyományos életvilágokat megváltoztató történeteit az asszonyi szerepek és sorsok keresztmetszetében mutatja be. A kiállítás az emberi élet egyes pontjain (gyerek, nagylány, férjezett nő és idős asszony), illetve a történelem kiemelt szakaszain (két világháború közti falu és város, kollektivizálás, kommunizmus, rendszerváltás) egyetlen szereplő szemszögén keresztül nyit rálátást a kor társadalmi, tárgyi és ideológiai környezetére. A látogató a 20. századi székelyföldi asszonyok különleges, ám ritkaságában is sztereotíp életútját járja be külön-külön: a lánygyermekből megesett leány, majd a társadalom peremére szorult asszony válik, aki végül szövőgyári munkás lesz; illetve a lánygyermekből megesett leánnyá, rövid ideig városi szolgálóvá, majd falura hazakerülve a kollektivizálás agitátorává vedlő nő sorsát ismeri meg. Az idilli képet megzavaró, drámai fordulatokat is tartalmazó forgatókönyv mondanivalójában modern, tudományosságában aktuális, látványban innovatív és interaktív kiállítás létrejöttét vetíti előre.

A módszertani újítást méltató reflexiók meggyőznek arról, hogy fontos időnként a kiállítási gyakorlatban szokatlan normákkal ellentétes trendeket is követni, a kanonizált normákat felülíró megoldásokkal kísérletezni. A kiállítás székelyudvarhelyi bemutatóját követő, újabb helyszínekre (Marosvásárhely, Budapest) szóló meghívások megerősítésül szolgálnak arra, hogy az alulról történő építkezés nyomán született újítások is szakmai elismeréshez vezethetnek.

Intézményünk programszerűen figyelmet szentel a kortárs képzőművészetnek is. Az alkotási folyamat ösztönzése, a tehetséges művészek számára bemutatkozási lehetőség biztosítása a múzeum hivatásával áll szoros összefüggésben, másfelől pedig a gyűjtemény gyarapításának szándéka vezérel a konstruktív együttműködések kiépítésére. Általánossá váltak a Képtár kiállítótereiben a helyi és regionális szinten elismert képzőművészek egyéni tárlatai, akárcsak a hasonló művészeti hitvallással és világszemlélettel bíró alkotók közös kiállításai is. A 2015-ös évben a hatodik alkalommal megrendezett *Termés* címet viselő közös tárlat korosztálytól függetlenül ötvözi közösséggé a székelyudvarhelyi művész társadalmat.

A Haáz Rezső Múzeum által 2012-ben alapított s immár a negyedik éva-

dát megért *Pulzus – Székelyudvarhelyi Művésztelep* művészetszervező értéke felbecsülhetetlen a kisváros számára. Már a kezdetekkor vezérelvként fogalmazódott meg, hogy a művésztelep által létrehívott képzőművészeti dialógus az eddig elszigetelten dolgozó helyi alkotók között előhívja a helyszellemének sajátos képzőművészeti arculatát. Segít az itt létrejövő műveken keresztül a közönségben tudatosítani, a városnak vizuális ihletforrásként is szolgáló hangulati, intellektuális értékeit. A *Pulzus* ma már egyre erőteljesebben lüktet, egyre nagyobb tempót diktál, kiváltság és megtiszteltetés lett a művészek számára az udvarhelyi táborban részt venni. Évről évre rangosabb erdélyi, magyarországi elismert képzőművészek érkeznek Székelyudvarhelyre, de a művésztelep célja a helyi, fiatal ígéretes tehetségeknek is bemutatkozási lehetőséget biztosítani. Emellett, a *Pulzus* vonzáskörét nemzetközivé szélesítette az a kezdeményezés, hogy minden évben legalább egy külföldi képzőművész is jelen legyen a telepen, melynek kettős hozadéka van: a helyi alkotók értesülhetnek a külföldi tendenciákról, másfelől az udvarhelyi művésztelep híre könnyebben átjuthat az országhatáron. Hagyomány kötelez, hogy minden év júliusában tíz napon át a Spanyár-házban (a múzeum vendégháza) és udvarán teret biztosítsunk a kortárs képzőművészetnek, ahol ragyogó művészi gondolatok öltenek testet, és évente tíz új alkotással gyarapítják a Képtár gyűjteményét.

A múzeumi gyűjtemények gyarapodása szempontjából a legnagyobb fejlődést kétségtávan a régészeti részleg teljesíti. Az utóbbi másfél évtized során kirajzolódó tendencia a következő időszakra is újabb kutatásokat, illetve a beletárolásra kerülő műtárgyak sokaságát vetíti előre. A régészeti felügyelet, leletmentő ásatások, szerencsésebb esetben pedig a szisztematikus feltárások az infrastrukturális fejlesztésekkel, illetve a világi és vallási objektumokon végzett restaurálással magyarázhatók. Szerencsés konjunktúra eredményeként Udvarhelyszék több településén végeztek/végeznek templomfelújításokat, amely alkalmakkor nélkülözhetetlen a régészeti kutatás. A kereslethez viszonyítva a székelyföldi intézményekben foglalkoztatott régész szakemberek száma alacsony, ilyen körülmények között pedig állandó leterheltségről beszélhetünk. A kutatások intenzitása rohamos ütemben gyarapította a tudományos jelentőségű ismereteket. A székelyudvarhelyi múzeum mindössze kétfős régészállománya egy évtized alatt közel két tucat településen folytatott régészeti ásatást, felügyelt, és végzett terepbejárást, szakmai tapasztalataiból pedig a témakörben újszerű konzekvenciákat fogalmazhatott meg. Ismereteik kiállítás formájában történő megjelenítésére a múlt évben került sor. A *Templomok a föld alatt* című

állandó tárlat korszerű múzeumi technológiával ötvözöten teszi „fogyaszthatóvá” a templomásatások következtetéseit.

A folyamatosan új eredményekkel kecsegtető kutatások továbbfejlesztésére külső humán és anyagi erőforrások bevonása révén nyílt lehetőség. Az Archeotech nevű kanadai szakkéggel való együttműködésben zajlik az *Elpusztult udvarhelyszéki templomok* című feltáró program. Intézményünk szempontjából a program haszna felbecsülhetetlen, hiszen ennek keretében évente 30 tengerentúli régész-, antropológusgyakornok két hónapon keresztül dolgozik a múzeum régésze által vezetett ásatásokon. A példaértékű szakmai együttműködés a leletanyag feldolgozására is kiterjed. Ilyenformán pedig a térségünkben egyedülálló technológia bevonásával (idényenként) további 30 antropológusgyakornok az ásatások emberi csontanyagának elemzését végzi el az *Embertani antropológiai kutatások Udvarhelyszéken* című projekt keretében. Feladatuk, hogy a csontok szerkezetéből, deformálódásából, kopásából, sérüléseiből következtetéseket vonjanak le a térség fejedelemségségi életvitelére, az űzött mesterségekre, a járványok formájában felbukkanó vagy éppen egyedi betegségekre, az elhalálozások okaira, de akár a hétköznapi táplálkozási szokásokra is.

A 2015-ös évben felszínre került tárgyi leletek közül a téglatöredék formájában birtokunkba került első székelyudvarhelyi rovásemléket övezte a legnagyobb nyilvánosság. A Székelytámadt várban végzett szisztematikus ásatás során az objektum építéstörténetére és használatára vonatkozó adatok eddig ismeretlen részletekkel gazdagodtak. A téglatöredék újkori feltöltési rétegből bukkant elő, a Bánffy-bástya és az északnyugati várfal találkozásánál. Az épületomladékos feltöltés többnyire 18. századi leleteket tartalmazott, közte másodlagos helyzetű késő középkori, kora újkori leletekkel. A nevezetes téglalap legnagyobb látható hosszúsága 12,5 cm, szélessége 8,5 cm, vastagsága pedig 5,5 cm. A rótt jelek a legnagyobb hosszúságú sávon vannak, néhány betű eleve elárulja, hogy az olvasat jobbról balra történhet, ugyanis egyes grafémák „arca” balfelé mutat. Bár több lehetséges változatot is felvetettek a kutatók, a rovás olvasata még nem eredményezett egyértelmű megfejtést. Ráduly János a megfejtés bizonytalansága ellenére egy biztosabb datálást javasol: a székelyudvarhelyi téglatöredék rovásfelirata a 15–16. században keletkezett.¹²

A múzeum különálló egységként számontartott *Tudományos könyvtár* gyűjteménye – amint az intézmény megnevezése is jelzi – tudományos céllal végzett kutatások számára biztosít forrásanyagot. A valamikori református

¹² Ráduly 2015. 20.

kollégium könyvtárának töretlen fejlődésű jogutódjaként számon tartott állomány az évek során magánszemélyek hagyatékával is bővült. A birtokolt könyvek, forrásanyagok és periodikák könnyebb kutathatósága érdekében a könyvtár 2006-tól kapcsolódott be a papíralapú kiadványok digitalizálásába. Kezdetektől fogva az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) biztosított és azóta is biztosít megjelenítési felületet a Tudományos Könyvtárban digitalizált kiadványok és periodikák számára. A két intézmény partnerségi szerződése értelmében a Haáz Rezső Múzeum szolgáltatja a jogtiszta kiadványok digitális verzióit, ezek pedig a Magyar Elektronikus Könyvtárban, illetve az Elektronikus periodika adatbázisban jelenítődnek meg.¹⁵ A földrajzi távolságok ellenére a forrásanyagok elérhetőségét, kutathatóságát lehetővé tevő digitalizáló tevékenységnek igen nagy szerepet tulajdonítunk intézményünkben. A Tudományos Könyvtár állománya iránti érdeklődés motivációként szolgál a tevékenység szisztematikus végzésére. A 2015-ös év végére az állományunkból 363 könyv vált kereshetővé, olvashatóvá vagy letölthetővé. A digitalizáló munka hatékonyabbá tétele érdekében a Kájoni János Megyei Könyvtárral partnerségre lépve részt veszünk a *Székelyföld digitális emlékezete* című projektben is, melynek keretében kifejezetten a székelyföldi szerzőktől származó, székelyföldi témákkal foglalkozó vagy Székelyföldön megjelent kiadványokat digitalizálunk. A digitális adatbázis széles körű építését folyamatosan feladatunknak tekintjük.

A Haáz Rezső Múzeum munkaközösségének – rendszerváltást követő – több mint két évtizedes kiadói tevékenységét szemlélve, heroikusnak tűnhet a megvalósítás. Az elvégzett munka értéke meghatározódik, ha figyelembe vesszük a kis létszámú személyzeti állományt, illetve a rendelkezésre álló szerény erőforrásokat. Az 1990-ben útnak indított *Múzeumi Füzetek* sorozatban (2015-ig) 35 kiadvány látott napvilágot, a kisebb formátumú *Székely Tájak, Emlékek* sorozatban 6 monografikus jellegű, kisebb terjedelmű munka került kiadásra, továbbá 17 változatos tartalmú katalógus és alkalmi kiadványt mondhat magáénak az intézmény. A sorozaton kívül megjelent munkák további 7 publikációval bővítik a leltárt. Töretlen folytonosságot képez az a periodika, amelyet 2001-ben *ISIS. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* címmel – anyaországi szakmai támogatással – indított útnak a múzeum, s amelynek eddig 15 kötete jelenhetett meg.

A felsorakoztatott publikációs értékleltár motivációt képez jelenlegi múzeumi közösségünknek, s valós igényként fogalmazódott meg a munka ilyenszerű folytatása. 2014-ben *Lustra* címmel alapított tudomány-

15 <http://www.mek.oszk.hu>, <http://epa.oszk.hu>

népszerűsítő folyóiratunk az elődeink által megalapozott kiadói hagyományt igyekszik éltetni. A féléves rendszerességgel megjelenő időszakos kiadvány helyi és regionális értékeket felmutató, de tágabb kitekintésű, a város és megye határain túl is érdeklődésre számot tartó, színvonalas lap kíván lenni. Tartalmában a súlypont a történelemre, néprajzra, művészet- és művelődéstörténetre került, de nem zárkózunk el más tudományágak művelőinek írásaitól sem. Célunk a tudományos ismeretterjesztés, előnybe részesítve a tudományos háttérrel, hitelességgel, de az olvasmányossággal is.

A székelyudvarhelyi múzeum kiadói tevékenységének mindeddig legjelentősebb kihívása előtt áll. Az intézmény fenntartója, a Székelyudvarhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala ösztönzésére a Haáz Rezső Múzeum vállalta a *Székelyföld története* című háromkötetes monográfia előmunkálatainak megszervezését, az adminisztrációs háttér biztosítását, a kiadvány megjelentetését és az ezt követő értékesítési feladatokat. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Haáz Rezső Múzeum közös kiadásában, 2016-ban megjelentetésre kerülő monográfia közérthető fogalmazású, gazdag illusztrációs anyaggal ellátott köteteinek megírásán összesen 22 magyarországi és romániai szerző intenzíven dolgozott több, mint három évig. A monografikus jellegű, tudományos ismeretterjesztő munka, a háromkötetes *Erdély története* mintáját követi. Célja, hogy jelenlegi ismereteinket összefoglalva, korszakonként haladva bemutassa a mai Székelyföld politika-, társadalom-, gazdaság-, művészet- és kultúrtörténetét. Az első kötet a földrajzi viszonyok és a változó közigazgatás kereteinek ismertetése után a kora újkorig, az 1562. évi székely felkelésig követi nyomon a Székelyföld és lakói történetét. A második kötet az osztrák–magyar kiegyezésig tartó három évszázadot tekint át. A harmadik kötet pedig 1990-ig tárgyalja a térség történetét.

Bármennyire is nem a nagy szintézisek korszakát éljük, egy hasonló volumenű és tudományos horderejű munka előreláthatólag évtizedekre meghatározó lehet majd a Székelyföldre vonatkozó kutatások szempontjából. Ilyen tekintetben pedig mérföldkőnek számít a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum életében, akárcsak a soron következő másik nagy cselekedet, az új otthonba való költözés.

A kultúra új otthona

A 19–20. századok fordulójától a város bethlenfavi kijáratánál feltűnő Haberstumpf-villa stílusa eltért a többi korabeli udvarhelyi épülettől. Ter-

vezője, építtetője és lakója a besztercei születésű, műegyetemet végzett Haberstumpf Károly, akinek székelyudvarhelyi jelenlétéről 1885-ből rendelkezünk az első adatokkal.¹⁴ A zetelaki Szabó Annával 1887 januárjában kötött házasságból három fiúgyermek, Károly Artúr, Jenő és Gyula született. A család gyarapodásával indokolttá vált tágasabb családi otthon építése, s ezáltal az 1899–1900-as évek fordulóján készül el a Haberstumpf-villa néven közismertté vált épület. Családi otthona megtervezésekor egyedi módon juttatta kifejezésre saját ízlésvilágát: a német eklektika nyújtotta lehetőségek érvényesítésével impozáns épülettel gazdagította a település arculatát. A lakóház tizenkét földszinti, két emeleti helyiségből és három verandából állt.

A múzeum gyűjteményében megőrzött eredeti tervrajzon a legkisebb Haberstumpf fiú, az építészetet tanuló Gyula által 1912-ben végzett módosítások láthatók. Az átalakítások jelentősebb része azonban nem valósulhatott meg, mivel az első világháború hadba szólította mindhárom Haberstumpf fiút. Gyula és Jenő a háború áldozatává vált, Károly Artúr pedig hősie katonai teljesítménnyel szolgált a magyar hadseregben, s ennek kötelékében maradván Magyarországon telepedett le. A második világháború kitörését követően Németországba, végül pedig az Amerikai Egyesült Államokban emigrált.

Idős Haberstumpf Károly 1928-ban, 71 évesen hunyt el, felesége majdnem két évtizeddel élte túl férjét. Az özvegy Haberstumpfné Szabó Anna 1947-es halálát követő évben az épületet államosították, a megyei tüdőszanatórium kapott itt helyet. A szanatórium betegek – hálájuk jeléül – az utcafrontra 1955-ben egy székely kaput állítottak, amelyet ma is őrzünk a szejkefürdői kapumúzeumba áttelepítve. 1969-től újabb egészségügyi rendeltetést kapott a villa, de ezúttal a város szülészeti osztályának működését helyezték el az épületben 1982 augusztusáig. A nyolcvanas években az épületet iskolává alakították, s egészen a kilencvenes évek végéig tanintézetként használták. Közösségi rendeltetését elveszítve a lassú degradáció jellemezte. Az eredetileg megépített épülettömb teljesen funkcióvesztetté vált, s az újabb épületszárnnyban is csak időszakosan folytattak tevékenységet civil szervezetek, raktározásra hasznosították némely termét.

Amint Romániában lehetőség adódott a restitúcióra, az amerikai emigrációt választó – 1963-ban elhunyt – Haberstumpf Károly Artúr két fia jogi képviselők keresztül visszaigényelte az ingatlant. A visszaszerzett épület áruba bocsátásakor a Haberstumpf unokák a villa további közösségi célú hasznosítását tartották fontosnak. Székelyudvarhely önkormányzata 2012-

¹⁴ Vofkori 1998. 89.

ben deklarált céllal vásárolta meg az ingatlant, nyilvánossá téve annak lehetőségét, hogy az egzisztenciális gondokkal küszködő múzeum székhelyeként (is) szolgálhat. Bízunk benne, hogy a restaurálási munka befejeztével a Haberstumpf-villában a kultúra vagy legalább annak egy szűkebb szegmense, a város közgyűjteménye otthonra talál. Kis túlzással elmondható, hogy a múzeum egy évszázados története során végre első alkalommal készül elfoglalni számára méltó ingatlant, s ezáltal részesedhet a jelenkor kihívásainak megfelelő infrastruktúrában.

SZAKIRODALOM

- ♦ Bokor Zsuzsa: Női életek és történetek a XX. században. Egy néprajzi kiállítás margójára. *Székelyföld*, XIX. évf. 10. sz. 127–138. Csíkszereda, 2015.
- ♦ Katona Zoltán: Orbán Balázs „borvizes” öröksége őrzi a Székelyföld ízét. *Múzeumcafé*, VI. évf. 30. sz. 74–79. Budapest, 2012.
- ♦ Kovács Piroksa: *Orbán Balázs kapui*. Székelyudvarhely, 2012.
- ♦ Miklósi-Sikes Csaba: Múzeumok gyűjtemények a Székelyföldön. Székelyudvarhely–Sümege, 2002.
- ♦ Ráduly János: A székelyudvarhelyi feliratos rovásemlék. *Lustra*, II. évf. 2. sz. 18–20. Székelyudvarhely, 2015.
- ♦ Sófalvi András: A Székelyudvarhelyi Jézus-kápolna. Székelyudvarhely, 2012.
- ♦ Vajda András: Asszonysors, asszonyszerep újíto múzeumi bemutatásban. *Művelődés*, LXVIII. évf. 8. sz. 26–31. Kolozsvár, 2015.
- ♦ Vofkori György: Székelyudvarhely.Várostartörténet képekben. Kolozsvár, 1998.
- ♦ Zepeczaner Jenő: A múzeumalapító Haáz Ferenc Rezső. In: Haáz Ferenc Rezső: *Udvarhelyi tanulmányok*. Székelyudvarhely, 1994.
- ♦ *Haáz Rezső Múzeum*. Székelyudvarhely, 2005.